

“KAHRAMANIN SONSUZ YOLCULUĞU” MODELİNİN LÂMÎ’Î’NİN VÂMIK U AZRA MESNEVİSİNDE UYGULANMASI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN* / Güllü EYVAZ**

Öz: Bu makalede Lâmi’î’nin yazmış olduğu “*Vâmık u Azrâ*” mesnevîsi, Joseph Campbell’in “*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*” isimli eserinde geçen “yola çıkış, erginlenme ve dönüş” başlıkları açısından incelenecektir. Kahramanın yolculuğu, kozmogonik çevrim içerisinde daha ölmeden karanlık dünyasından sıyrılan kahramanın aydınlanması sürecini içine alır. Bu açıdan bakıldığında her insanın doğumundan ölümüne kadar geçirmiş olduğu yaşam, kendisinin yolculuğudur. İnsan bu yolculukta iyi veya kötü birçok olayla ve durumla karşı karşıya kalır. Ona engel olarak çıkan her şey “tiran”dır. Kahramanın engeller karşısında nasıl davranacağı ise tamamen kendi iradesine bağlıdır. Joseph Campbell’e göre bu yolculukta ona yardım eden “eşik muhafızları” olacaktır. Masalsı öğelerle kahramana yardım edilmesi ise “doğüstü güçler” tarafından gerçekleştirilir. Yardımlar olsa da birey kendi hayatının bir “kahraman”ıdır. Yaşam döngüsü içerisinde kahraman, birçok krizle karşılaşabilir. Bu krizler onun için birer “maceraya çağrı”dır. Joseph Campbell, bu döngü içerisinde yazılan bütün eserlerin bahsedilen motiflerle ele alınabileceğini ileri sürmektedir. Burada önemli olan, baştaki kahraman ile hikâyenin sonundaki kahramanın aslında aynı kişi olmamasıdır. Maceraya çağrı sonrasında birçok sınavdan geçen kahramanın değiştiği görülmektedir. Bu makalede başerkek kahraman olan Vâmık’ın Azrâ’ya olan aşkı ve karşılaştığı mücadele sonrası değişimi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vâmık u Azrâ, kahramanın sonsuz yolculuğu, yola çıkış, erginlenme, dönüş.

APPLICATION OF THE “HERO’S ENDLESS JOURNEY” MODEL IN LÂMÎ’Î’S VÂMIK U AZRA MASNAVİ

Abstract: In this article, Lâmi’î’s “*Vâmık u Azrâ*” masnavi will be analyzed in terms of the titles of “departure, maturation and return” in Joseph Campbell’s “*The Endless Journey of the Hero*”. The hero’s journey includes the process of enlightenment of the hero, who emerges from the world of darkness before he dies in the cosmogonic cycle. From this point of view, every human being’s life from birth to death is his or her own journey. On this journey, man faces many events and situations, good or bad. Everything that stands in his way is a “tyrant”. How the hero behaves in the face of obstacles depends entirely on his own will. According to Joseph Campbell, there will be “threshold guards” who help him on this journey. The hero is helped by “supernatural forces” with fairy tale elements. Although there is help, the individual is a “hero” of his own life. In the life cycle, the hero may face many crises. These

ORCID ID: 0000-0001-5758-3591*/ 0009-0006-9880-8041**

DOI: DOI: 10.31126/akrajournal.1428144

Geliş Tarihi: 30 Ocak 2024 / Kabul Tarihi: 01 Kasım 2024

*Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

**Yozgat/ Akdağmadeni, MEB Yusuf Ziya Ortaokulu Türkçe öğretmeni.

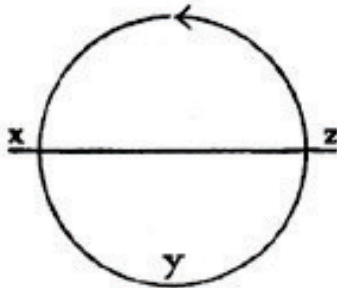
crises are a "call to adventure" for him. Joseph Campbell argues that all the works written in this cycle can be handled with the motifs mentioned. What is important here is that the hero at the beginning and the hero at the end of the story are not actually the same person. After the call to adventure, it is seen that the protagonist, who goes through many tests, changes. In this article, the main male protagonist Vâmık's love for Azrâ and his change after the struggle he faces will be discussed.

Key Words: Vâmık u Azrâ, hero's endless journey, heading the road, initiation, return.

Giriş

Birey, doğduğu andan itibaren kendini bir yolculuk içerisinde bulur. Bu yolculuk, kişinin kendini aramasıyla başlayıp kendini bulması ile tamamlanır. "İnsan, hayatı boyunca tamamlaması gereken bir durumla veya çözülmesi gereken sorunlarla karşı karşıya kalır. Bu durum, insana bir mücadele alanı ve çözülmesi gereken bir sorun sunar. Bireyin, çözülmesi gereken sorunlar yerine, bu sorunun muhatabının kendisi olduğunu anlaması onu varoluşunun özüne götürecektir." (Frankl, 2023: 114). Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* kitabında bireyin kendini araması ve bulması yolculuğunu, sonsuz bir döngü olarak ele almaktadır. "Metinler içinde örtülü kalmış gizli gerçekliği çözümleyebilmek ve sembollerin anlamına vakıf olabilmek için Campbell'in "ayrılış-erginlenme-dönüş" formülünü de birlikte kullanmak gerekmektedir. Kendi varlığımızı anlamak, ruh dünyamıza yönelmek için çıktığımız yolculukta her şeyi göze almamız gerekir. Çünkü birey kendini tanıyarak hayatın geri kalanına başlayacaktır. Bu süreci Campbell *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, tasavvuf ise seyr ü sülûk olarak adlandırır." (Özbek Arslan, 2017: 228-229).

"Kahramanın mitolojik macerasının standart yolu geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş hâlidir; ayrılma-erginlenme-dönüş. Buna monomitin çekirdek birimi denebilir. Bir kahraman olağan dünyadan çıkarak doğaüstü tuhaflıklar bölgesine ilerler (X); burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer kazanılır (Y); kahraman bu gizemli maceradan aynıları üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri döner (Z)" (Campbell, 2017: 35).

Campbell, 2017: 35

Campbell, kahramanın macerasında kahramanı önce psikanalizin araçları ile incelemektedir. Tanrısal varlığı da hepimizin içinde yaşayan, her şeye kadir benliğin bir açılımı olarak ele alır (Campbell, 2017). Campbell'e göre: "Kahramanın ilk görevi kozmogonik çevrimin önceki aşamalarını bilinçli olarak deneyimlemektir; dışavurum çağları boyunca geri sürüklenmek. İkincisi ise, o uçurumdan çağdaş yaşam düzlemine dönmek, orada tanrısal potansiyelleri gerçekleştirip nakledecek bir figür olarak hizmet etmektir." (Campbell, 2017: 283).

Joseph Campbell, *Kahraman'ın Sonsuz Yolculuğu* adlı kitabında dünya üzerindeki bütün hikâyelerin aynı döngü içerisinde gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bunu ise eserinde birçok hikâyeyi örnek vererek açıklamıştır. Mitlerden günümüzdeki hikâyelere kadar hepsinin temelde aynı motifler üzerine kurulu olduğunu çalışmalarıyla ortaya koymuştur. Anlatılarda, kahramanların kendi yolculuklarını başlatan bir maceraya atılmaları ile macera başlar. Sınavlar yolu ile devam eden kahramanın maceraları, sınavlardan başarı ile geçilerek son bulur ve kahramanın dönüşü gerçekleşir. Bu çalışmada Vâmık ile Azrâ mesnevîsi, bu arketipsel imgeler göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır.

“16. yüzyıl Türk edebiyatının tanınmış sanatçılarından olan Lâmi'î Çelebi Bursalıdır. Lâmi'î Farsçadan birçok çeviri yapmıştır. Bunlar arasında Vâmık u Azrâ, Absal u Salâmân, Heft Peyker, Gûy u Çevgân, Vîs ü Râmin bulunmaktadır.” (Mengi, 2008: 178). Lâmi'î Çelebi mensur ve manzum olmak üzere birçok eser yazmıştır. Fakat şairin mensur eserleri, manzum eserlerine göre sayı olarak daha fazladır. Mengi'ye göre; “Şairlik yeteneği, sanatkârlık gücü itibarıyla orta derecede bir sanatçı olan Lâmi'î Çelebi, ününü mensur eserleriyle kazanmıştır. Özellikle Molla Câmî'den yaptığı çevirilerle yazdığı mensur eserler ön plana çıkmaktadır. İran edebiyatının Anadolu'da çok tanınmayan eserlerini Türkçeye tercüme etmiş ve bu mesnevîlerin Anadolu'da tanınmalarını sağlamıştır. Vâmık u Azrâ bu mesnevîlerden biridir.” (Mengi, 2008: 179). Mesnevî, Gönül Ayan'ın tespitine göre 5879 beyitten oluşmaktadır. İçinde pek çok masalsi öğeler bulunan eser iki kahramanlı bir aşk hikâyesidir. Bu hikâyeyi başka divan şairleri yazmış olsa da en meşhuru Lâmi'î Çelebi'ye ait olmaktadır (Ayan, 1998).

1. Vâmık'ın Yola Çıkışı ve Erginlenme

Mesnevî genel özelliklerine uygun olarak başlayan Lâmi'î Çelebi'nin *Vâmık u Azrâ* mesnevîsinde 468. beyite kadar tevhîd, münâcât, naat ve Kanunî Sultan Süleyman'a övgü kısmı bulunmaktadır. Lâmi'î'nin 468. beyitten sonra hikâyeye giriş yapılır.

Lâmi'î Çelebi'nin, Çin diyarında yaşayan Taymus Şah'tan bahsederek mesnevîye başladığı görülür:

*Mülk-i Çin'de var idi bir şehriyâr
İşret ü 'ayş idi dün gün ana kâr* (bk. 472.)

*Bahtiyâr u lâyıık-ı taht u külâh
Dirler idi adına Taymus Şâh* (bk. 473.) (Ayan, 1998: 140).

Mesnevînin hikâyesi şu şekilde ilerlemektedir: Çin'de çok zengin olan Taymus adında bir hükümdar vardır. Taymus'un birkaç kez evlenmesine rağmen

çocuğu olmamaktadır. Bu derdini Taymus Şah “dâniş erbabına” anlatır. Onlar da hükümdarın yeniden evlenmesini söylerler. Bunun için de evleneceği kişide bulunması gereken bazı vasıflardan bahsederler. Ülkenin Beşîr adında çok ünlü bir ressamı vardır. Beşîr; Horasan, İran ve Turan’ı gezerek peri kadar güzel olanların resimlerini çizer. Çizdiği bu resimleri seyrederek üzüntüden uzaklaşır. Beşîr, Taymus Şah’ın üzüntüsünü de gidermek için bu resimleri ona sunar. Taymus Şah “dâniş erbâbı”nın önerdiği özellikleri Turan Şah’ının kızında görür. Hediyeler hazırlatarak mektupla Turan Şah’ından kızını ister. Turan Şah’ının kızı ile Taymus Şah’ın gösterişli bir düğünü olur. Düğünden sonra Taymus Şah’ın güzelliği dillere destan, Vâmık adında bir oğlu dünyaya gelir. Çin hükümdarı oğlunu çok iyi yetiştirir. Gazneyn Şah’ının kızı Azrâ, nedimleri Vâmık hakkında konuşurken kulaktan duyarak Vâmık’a âşık olur. Azrâ’nın dadısı Vâmık’a ulaşması için Azrâ’nın resmini çizdirerek dünyanın her yerine gönderir. Bir tüccar vasıtasıyla resim Vâmık’ın eline geçer. Vâmık da Azrâ’ya gördüğü resimden âşık olarak “maceraya çağrı”ya cevap vermiş olur. Taymus Şah’ın, Turan Şah’ının kızına âşık olma şekli ile Vâmık’ın, Azrâ’ya âşık olma şeklinin benzer olduğu görülmektedir. Her ikisinde de erkekler, kızlara gördükleri bir resim üzerinden âşık olmuşlardır.

Joseph Campbell’e göre; “İster hayal ister mit olsun, bu maceralarda, hayatta yeni bir dönemi, mertebeyi belirtip beklenmedik bir anda rehber olmak için ortaya çıkan figürün karşı koyulmaz derecede büyüleyici bir havası olduğu görülür.” (Campbell, 2017: 58). “İşte divan şairlerinin tasvir ettikleri güzel, böyle bir güzeldir. Ancak bu şairlerin muhtelif vasıflarla tasvir ettikleri bu güzelliği resmetmek lazım gelse, insanı etkileyen bir tablo meydana çıkmış olur.” (Levend, 2021: 471). *Vâmık u Azrâ* mesnevîsinde, başkahramanlar bahsedilen güzellik unsurlarını fazlasıyla taşımaktadır. Erkek kahraman olan Vâmık; mesnevîde yüzü, yanakları, saçları, kaşları, gözleri, boyu ve daha nice özelliğiyle eşi benzeri görülmemiş bir şekilde anlatılmıştır:

Serv-i dil-cû gibi çekdi kâmeti

Oldı gül ruhsârı devrûn âfeti (bk. 755.) (Ayan, 1998: 160).

Kadın kahraman olan Azrâ’nın da kaşları, dişleri, çene çukuru, boynu, göğüsleri, incecik beli ve daha nice siyle eşsiz olduğu ortaya konulmuştur:

Gabgabı gûyâ gümüşden yây idi

Ya ufukdan nısfî zâhir ay idi (bk. 799.)

San surâhî idi boynı nurdan

Ya sebû-yı hüsn idi billûrdan (bk. 804.) (Ayan, 1988: 164).

Vâmık ve Azrâ’nın birbirlerine âşık olmasıyla coşkunluk artar. Mesnevîyi oluşturan durgunluk ve coşkunluk anlatının seyri içinde sürekli değişir.

Azrâ'yı resimden görerek âşık olan Vâmık ile nedimelerinden Vâmık'ın yakınlılığını, gücünü duyarak âşık olan Azrâ'nın birbirlerine kavuşmak için verdikleri mücadeleler coşkunu artırır.

“Mitolojik yolculuğun -“maceraya çağrı” olarak belirlediğimiz- bu ilk aşaması, kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini içinde bulunduğu toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye doğru çeken yazgıyı belirtir.” (Campbell, 2017: 60). Vâmık'ın Azrâ'ya âşık olması ile maceraya çağrı aşaması başlamış olur.

Azrâ'ya âşık olan ve onu aramak isteyen Vâmık'ı, babası Taymus Şah vazgeçirmeye çalışır. Başkahraman, amacı için çıkacağı yolculukta engellerle karşılaşacaktır. Vâmık'ın babasının oğlunu göndermek istememesi, Vâmık için bir engellenmedir ancak Vâmık söylenilenlere kulak asmaz, bu güzeli aramak için Vezir Şâdgâm'ın oğlu Behmen'i yanına alarak yolculuğa çıkar. Behmen, Vâmık'ın doğduğu gece doğmuştur. En az Vâmık kadar güzel, bilgili ve savaşçıdır. Vâmık'la beraber büyüdüğü için onun en yakın arkadaşı ve en yakın koruyucusu durumundadır. Vâmık ve Behmen yanlarına askerleri de alarak Azrâ'yı aramaya çıkmaları ile macera artık başlamıştır. Vâmık'ın sınavları, bu yolculuk ile başlamaktadır. “Sınavların amacı, kahraman olmayı amaçlayan kişinin gerçekten kahraman olup olmadığını görmektir.” (Campbell & Mayers, 2022: 166'dan aktaran Erzen, M. H. & Karaduman, R, 2023: 290).

“Mitin amacı, bireysel bilinçliliğin evrensel iradeyle uyuşmasını sağlayıp bu türden yaşam aldırıışsızlığına olan ihtiyacını yok etmektir. Ve bu da, vaktin geçici görüngüleriyle her şeyde yaşayarak ölen tükenmez yaşam arasında hakiki bir ilişki kurulması ile sağlanır.” (Campbell, 2017: 216). Vâmık, içinde doğduğu gösterişli ve rahat olan yaşamından uzaklaşır. Yaşamın zorlu ve engelbeli olan diğer yüzüyle karşı karşıya kalır. Vâmık ve askerleri, Azrâ'yı ararken çölde susuzluktan yorgun düşüp Elburuz Dağı etrafında bir yerde dinlenmek için dururlar. Elburuz Dağı perilerinin şahı Lâhicân ile tanışırlar. Vâmık, Lâhicân'a Azrâ'ya olan aşkı bahsederken Lâhicân da ona Kaf Dağı sultanının kızı Ferî'ye âşık olduğunu anlatır. Lâhicân, Ferî'yi babasından istemiştir ancak Ferî'nin babası kabul etmemiştir. Lâhicân, Vâmık için sarayında ziyafet verirken Kaf Dağı sultanının kızı Ferî gelip Lâhicân'ın ziyafetini basar. Mesnevîdeki ilk savaş bu şekilde başlamış olur. Savaşta yenilen Ferî, tekrar saldırıya hazırlanırken Vâmık'ın okuduğu gazelden etkilenir ve Lâhicân ile barışır. Barış sağlandıktan sonra hep beraber Azrâ'yı aramak için yola devam ederler. Perilerin, Vâmık'a yardımcı olmaları onların Vâmık'ın yardımcıları, eşik muhafızları olduğunun göstergesidir. Vâmık, Azrâ'yı ararken kendini çölde bulur. Burada “çöl”ün bilinçdışından bilinçlilik aşamasına geçiş rolü üstlendiği görülmektedir. Çöl, Vâmık'ın mücadelecî ruhunun ortaya çıkmasında bir ba-

samak olmuştur. Çöl, yolculukta “balinanın karnı” kavramına karşılık gelmektedir. Kahramanın çölde çektiği sıkıntılar, benlik oluşumunun kazanılmasını sağlamaktadır.

Vâmık, Azrâ’yı ararken kendini bulma sürecinde bir seyr-i süluk içerisindedir. “Mutlak yolculuğuna çıkan sâlikin kendi varlığından kurtulup Mutlak Varlık’ta ebediyete ulaşınca dek aşması gereken merhaleler ve duyumsayacağı hâller seyr-i süluk olarak tanımlanır.” (Zavotçu, 2012: 104). Vâmık’ın Azrâ’ya ulaşmak için geçtiği aşamalar seyr-i süluk yolculuğunda olduğunun göstergesidir. Perilerin yardımı ise doğaüstü yardım olarak görülmektedir.

Macera, Vâmık ve askerlerinin yolunun, Erdeşir isimli kötü karakterin diyarına çıkmasıyla devam eder. Vâmık, bilmeden Erdeşir’in topraklarında avlanmıştı. Vâmık ile Erdeşir arasında savaş çıkar. Çıkan savaşı Vâmık kazanır. Erdeşir’in tuzak kurarak Vâmık’ı, Pîr’e zehirletmesi ile coşkunluk devam eder. Belh Sultanı Tûr, kendisinden yardım isteyen Erdeşir’in yardımına koşar. Belh Sultanı Tûr, Erdeşir’in kızı Dilpezîr’e mektup yazarak Vâmık’ı ve Behmen’i teslim etmesini ister. Dilpezîr bunu kabul etmez. Behmen, Tûr’a esir düşer. Erdeşir’in kızı Dilpezîr, Behmen’e âşık olur. Vâmık’ın ihtiyacı olan panzehir için Dilküşa Kalesi’ne giderler. Doğaüstü yardım burada da görülür. Perilerin yardımıyla panzehire ulaşılır ve Vâmık, Kâf Dağı’na götürülerek kurtulur.

Vâmık u Azrâ mesnevisinin iki başkahramanı Vâmık ile Azrâ’dır. Anlatı boyunca bütün olaylar iki başkahramanın kavuşması yolundaki maceralarla geçer. Vâmık, Azra’ya kavuşmak için ne kadar çaba gösteriyorsa, Azrâ da memleketini bırakıp Vâmık’ı aramaya çıkararak aynı çabayı göstermiş olur. Gazneyn Şahı’nın kızı Azrâ, Vâmık’ı bulmak için dadısıyla birlikte kaçarak yaşlı bir kadın olan Pîrezen’e sığınır. Azrâ, dadısı, Dilpezîr ve Pîr konuşurken dertlerinin ortak olduğunu anlarlar ve Vâmık’ı aramak için bir gemiye binerek yola çıkarlar. Azrâ’yı aramakta olan Lâhicân gemideki güzelin Azrâ olduğunu anlar. Lâhicân Azrâ’ya durumu anlatarak onu Kâf Dağı’na götürür. Vâmık ile Azrâ ilk kez birbirini görür. Bu sırada Azrâ’nın resmine Tûs ülkesinin şehriyârı Mizbân da âşık olmuştur. Mizbân, resmini görerek âşık olduğu Azrâ’yı aramaktadır. Erdeşir’e yardım için gelen Belh Sultanı Tûr ile Vâmık’ın savaşına denk gelen Mizbân, savaşı kazanır. Belh Sultanı Tûr, arkadaşı Frenk Anton’dan yardım ister. Tûr ve onunla birleşen Frenk Anton, Vâmık’ı da esir alarak gemiye binip kaçmaya çalışır ancak Hindûların eline düşerler. Hindûlar esirlerini ateşte yakmaktadır. Tûr ve Frenk Anton yanarak ölürler. Vâmık ateşte yanmaz. Hindûlar, Vâmık’a saygı duyar ve onu serbest bırakırlar. Mizbân, Azrâ’ya âşık olduğunu söyler ancak Azrâ, Vâmık’ı sevdiğini söyleyince Mizbân, Azrâ’yı kardeş bileceğini dile getirir. Azrâ ve arkadaşları, Vâmık’ı aramak için yola çıkarlar ancak Zengîlere esir düşerler.

Zengîlerin başı Azrâ'yı kendisine ister, reddedilince Azrâ'yı bağlatır. Zengîlerin başı olan Helhelân'ın kızı Hümâ, Azrâ'ya yardım etmek ister. Azrâ yardımını kabul etmez. Hindûlardan kurtulan ancak tekrar çöllere düşen Vâmık, Azrâ'nın Zengîlere esir düştüğünü öğrenir. Çölde karşılaştığı kervancılarla Zengîlerin olduğu yere gider. Savaşı kaybedeceğini anlayan Helhelân; Dilpezîr ve Azra'yı alarak Mîzbân'a sığınır. Kızları Mîzbân'a hediye olarak sunar. Mîzbân karşısında Azrâ'yı görünce çok sinirlenir ve Helhelân'ı zindana attırır. Azrâ'yı askerleriyle Vâmık'a ulaştırır. Kahramanlar tekrar kavuşmuştur. Helhelân'ın kızı Hümâ ile Mîzbân birbirine âşık olur. Mîzbân'ın sarayında şenlik düzenlenir. Vâmık, Çin diyarına ailesinin yanına dönmek istediğini söyler. Kış olduğu için Mîzbân misafirlerini bırakmak istemez ve düğünlerini kendi ülkesinde yapmak isteyerek herkesi davet eder. Vâmık, Azrâ'ya kavuştuğu ve her şey yolunda olduğu için artık çok mutludur. Büyük bir sevinçle ava gider. Avdayken periler gelip Ferî ve Lâhicân'ın, Gûr isimli bir şeytana esir düştüğünü söylerler. Vâmık, Mîzbân ve Azrâ'ya durumu anlatarak Kâf Dağı'na doğru yola çıkar. Vâmık burada dev Gûr ile savaşa girişir:

“Gûr gördi leşkeri düşdi zebun
Dîdesi hışmından oldı tâs-ı hûn” (bk. 4758).

Gûr, hem hiddetli hem de güçlüdür. Vâmık, güç durumunda kalır. Sonunda Allah'tan yardım dileyerek duaya başlar:

“İsm-i A'zamdur diyüp dermân buna
Nâm-ı Hakkı yâd idüp kıldı du'a” (bk. 4779) (Ayan, 1998: 53).

Vâmık, ateşlerden geçer, yine yanmaz. Zorlu mücadeleler sonrasında perileri Gûr'un elinden kurtarır, yedi başlı ejderhayı öldürür ve yüklü bir hazineyle Mizbân'ın ülkesine geri döner. Azra'ya kavuşan Vâmık için sınavlar artık bitmiştir.

“Destan ile roman türü arasında geçiş türü olarak kabul edilen halk hikâyeleri, genellikle aşk ve kahramanlık konularının işlendiği, tahkiye etme esasına dayanan gerçek ve fantastik öğelerin bir arada kullanıldığı, âşıklar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı ürünlerdir.” (Sezer, 2010: 77). Vâmık ile Azrâ mesnevisinde, fantastik unsurların olaylarla iç içe olduğu görülmektedir. Vâmık'ın, Azrâ'ya olan aşkıdan dağlarda ve çöllerde hayvanlarla gezip arkadaş olması, ateşin Vâmık'ın vücudunu yakmaması, birer peri olan Lâhicân ve Ferî ile tanışıp yardımlaşması, Gûr adında bir şeytanla savaşması gibi gerçek hayatta karşılaşamayacağımız pek çok masalsi öğe Vâmık ile Azrâ'da fazlasıyla bulunmaktadır.

Mesnevî'nin sonunda düğün dernek kurularak şahlar Tûs ülkesinin şehriyârı Mizbân'ın ülkesine davet edilir. Kavuşmalar yaşanır. Vâmık, artık ülkesi Çin diyarına dönmek istediğini söyleyerek Mîzbân'dan izin ister ve hep birlikte memleketlerine dönerler¹ (Karasevda, 2008). Hikâye mutlu son ile biter.

*Didiler olduk şeh-i Tûs üzre bâr
Yiridür kim idevüz 'azm-i diyâr (bk. 5795.)*

*Eyleyüp bihad bu yüzden i'tizâr
Mizban'dan aldılar 'azm üzre bâr (bk. 5799.)*

*Elvedâ idüp kamu mir ü sipâh
Herbiri mülkine kıldı azm-i râh (bk. 5804.) (Ayan, 1998: 507).*

2. Vâmık'ın Dönüşü

“Tanrısal ve insani; iki dünya sadece birbirinden farklı olarak resmedilebilir; hayat ve ölüm, gece ve gündüz gibi farklı. Kahraman bilinen memleketten karanlığa doğru yola çıkar. Karanlıkta macerasını tamamlar. Veya daha basit şekliyle bize olan bağlarını kaybeder, hapsedilir veya tehlikeye düşer ve dönüşü o öte bölgeden bir dönüş şeklinde bahsedilir.” (Campbell, 2017: 199). “Campbell, karşılaştırmalı mitolojik anlatılar ile her epik kahramanın ortak bir döngü içinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Yola çıkan kahramanın yolculuk sonunda döndüğü dünya, kendini anladığı dünyadır.” (Kaya, 2014: 22'den aktaran Polat Aktaş, 2021: 1904).

Vâmık u Azrâ mesnevîsinde geçen kahraman kadrosunun oldukça kalabalık olduğu görülmektedir. Kahramanlar insanlarla birlikte hayal ürünü olan perilerle zenginleştirilmiştir. İyi olan Vâmık, Behmen, Azrâ, Dâye, Pîr, Lâhicân, Dilpezîr ve Mîzbân'ın karşısında kötü olarak Erdeşîr, Tûr, Anton, Hindûlar, Helhelân, Gûr; hikâyenin başında Ferî kötü olarak görünse de daha sonra iyi olan safta yerini alır. Helhelân Hümâ'nın, Erdeşîr de Dilpezîr'in babası olduğu için affedilir. Baştan sona kadar Tûr, Anton, Gûr karşımıza iyilerin karşısında olan kötüler olarak çıkmaktadır. Vâmık'a yardımcı olan Behmen ile Azrâ'ya yardımcı olan dadısı Dâye görevleri bakımından benzer rollerde görülmektedir. Azra kaçtığı evine alan yaşlı kadın Pîrezen de yardımcı olarak görülmektedir.

Mesnevînin olay örgüsü incelendiğinde Vâmık ile Azrâ'nın merkezde olduğu görülmektedir. Diğer olaylar bunların etrafında şekillenmektedir. Önce Taymus ve Çin diyarı anlatılarak olaya giriş yapılır. Vâmık, olaylara sonrasında dâhil olur. Doğduktan sonra Vâmık'ın çok özel bir karakter olarak

1. Vâmık ile Azrâ mesnevîsinin hikâyeleştirilmiş şekli için Gönül Ayan'ın Lâmi'î "*Vâmık u Azrâ*" kitabı ile Necdet Karasevda'nın "*Vâmık ile Azra*" adlı kitabından faydalanılmıştır.

anlatılması dikkati çeker. Daha sonra Gazneyn Şahı ve kızı Azrâ anlatılır. Olaylar, Vâmık ile Azrâ'nın kavuşma macerası etrafında şekillenir. Vâmık ile Azrâ kavuşur ancak Vâmık'ın perileri kurtarmak için tekrar savaşa gitmesi coşkunu yeniden artırır. Okuyucunun aklında Vâmık'ın dev ile savaşından geri dönüp dönmeyeceği sorusu oluşur. Vâmık'ın çok önemli ve güçlü bir karakter olması, savaşlardan hep galip çıkması burada da kendini gösterir. Vâmık, Gûr denilen şeytanı yenerek yüklü bir hazineyle Mîzbân'ın diyarına döner. Kendisini bekleyen Azrâ'yla bu sefer kesin bir kavuşma yaşar. Evlenip Çin şehrine dönerler, mesnevî mutlu sonla biterken kahramanın dönüşü tamamlanmış olur.

“Kahramanın yolculuğu süreç içerisinde hiç bitmeyen bir döngüyü içermektedir. Vâmık, erkek başkahraman olarak, âşık olduğu Azrâ için anlatının başından sonuna kadar bitmek bilmeyen savaşlara girer. Girdiği savaşlarda, kahramanın geri adım attığı görülmez. Joseph Campbell'e göre; bu ileri doğru olan, gittikçe yükselen ve coşkuyla ulaşan olaylar örgüsü sonucunda kahramanın başta olan hâli ile savaşlar sonrası erginleşmiş olan hâli farklıdır.” (Campbell, 2017). Aynıısı Azrâ için de geçerlidir. Azrâ, erkek karakterler gibi gerektiğinde savaşmıştır. Kendi macera döngüsü içerisinde Vâmık'a ulaşmak için çaba sarf etmiştir. Divan edebiyatının diğer mesnevilerinde, kadın karakterlerin kendisine ulaşmaya çalışan âşığı beklemesi bilindik bir durumken *Vâmık u Azrâ* mesnevisinde, Azrâ'nın farklı olduğu dikkat çekmektedir. Azrâ mesnevinin başından sonuna kadar Vâmık gibi aşkı için sürekli bir hareket hâlinindedir. Kahramanın yolculuk sürecinde, Azrâ karakteri de Vâmık gibi kendi yolculuğunu tamamlama çabası içerisinde görülmektedir. Dönüş açısından incelendiğinde iki kahramanın da kendi yolculuklarını tamamladıkları ve evlenerek maceralarına mutlu bir son kattıkları görülmektedir.

3. Âşık Olarak Kahraman

Joseph Campbell “Âşık Olarak Kahraman” başlığında kahraman için şöyle demektedir:

“Düşmandan zorla elde edilen egemenlik, canavarın kötülüğünden kurtularak kazanılmış özgürlük, tiranın, Yerinde Duran'ın yarattığı uğraşlardan çıkan yaşam enerjisi, bir kadın olarak simgeleştirilmiştir. O, ejderlerin öldürüldüğü sayısız öyküdeki genç kız, kıskanç babadan kaçırılmış gelin, melun âşıktan kurtarılan bakiredir. Bizzat kahramanın “diğer yarısıdır” çünkü “her biri ikisidir”: eğer kahraman dünyanın kralıysa, bakire dünyadır ve eğer kahraman savaşçıysa, bakire de ündür. Bakire, kahramanın kaderinin imgesidir, kahraman onu kuşatıcı şartların hapisanesinden kurtaracaktır. Fakat kaderine aldırmadığı

ya da yanlış düşüncelerle akli karıştığı yerde, kahramanın hiçbir çabası işe yaramayacaktır.” (Campbell, 2017: 301).

Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* isimli kitabında mitlerden, hikâyelerden ve bu anlatılarda geçen kahramanlardan pek çok konuya değinerek örnekler vermektedir. Psikanalizden eski totemlere kadar kahramanı birçok yönden inceler.

Vâmık u Azrâ mesnevîsine bakıldığında beklenmedik yardımcıları, zamanda ve mekânda yaşanan mucizeler, olayın akışında kahramana olan yardımın hiç aksamaması rolleri ele alındığında Vâmık'ın “âşık olarak kahraman” arketipsel imgesine daha uygun olduğu görülmektedir. Vâmık, âşık olarak kahraman imgesinde Azrâ'ya gönülden bir aşkla bağlıdır. En başından duymuş olduğu bu gönül bağı mesnevînin başından sonuna kadar artarak devam eder. Vâmık'ın, Azrâ'ya kavuşmak için vermiş olduğu mücadeleler kahramanın geçmesi gereken zorlu yolculuklar için Campbell'in kuramına göre olması gerektiği gibi ilerlemektedir.

Sonuç

Bir toplumda üretilen her eser -mesnevi, hikâye, masal, tiyatro gibi- ismi ne olursa olsun içinden çıktığı toplumu yansıtır. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* bağlamında ele alınan *Vâmık u Azrâ* adlı mesnevînin arketipsel imgeler açısından incelenmesi sonucunda; Azrâ'ya gördüğü resimden âşık olan Vâmık'ın, mesnevînin sonunda Azrâ'ya kavuşmak için pek çok macerayı atlatacak durumunda olduğu görülmüştür. Kahraman, karşılaştığı sınavları kendi gücü ve doğaüstü güçlerin yardımıyla atlatarak erginleşme sürecini tamamlamıştır. Aşağıdaki tabloda, Vâmık'ın yolculuk şeması, Joseph Campbell'in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* kitabında yer alan yola çıkış, erginlenme ve dönüş başlıkları açısından gösterilmiştir.

Vâmık'ın Arketipsel Yolculuğu

Yola Çıkış (X)	Erginlenme (Y)	Dönüş (Z)
<ul style="list-style-type: none">Resimden görerek Azrâ'ya âşık olmasıPerilerle arkadaş olup Azrâ'yı aramaya başlamalarıKervancılarla arkadaş olup Azrâ'yı aramaya başlamalarıDevler Padişahı Gûr'un eline düşen perileri kurtarmaya gitmesi	<ul style="list-style-type: none">Çöle düşmesiKâf Dağı Sultanının Kızı Ferî ile mücadelesiErdeşir ile mücadelesiBelh Sultanı Tûr ile mücadelesiFrenk Anton ile mücadelesiHindûlar ile mücadelesiZengîler Şâhı Helhelân'la mücadelesiDevler Padişahı Gûr ile mücadelesiYedi Başlı Ejderha ile mücadelesi	<ul style="list-style-type: none">Zehirden kurtuluşuAteşten kurtuluşuGûr'un bulunduğu yerden kurtuluşuAzrâ ile kavuşmasıÜlkesi olan Çin diyarına dönüşü

Azrâ'yı resimde görerek ona âşık olan Vâmık, “maceraya çağrı”yı kabul eder. İlk eşiği, aşkın zorlu yollarını aşmak olan Vâmık, düştüğü çöllerde ve dağlarda “balınanın karnı” aşamasından geçmiştir. Kendi benliğinden arınarak

temizlenir ve gerçek sevgiye orada ulaşır. Doğaüstü yardımlar kahramanın çağrıya yanıt vermiş olduğunun göstergesidir. Lâhîcan ve Ferî isimli perilerin yardımları doğaüstü yardımlar olarak görülmüştür. Vâmık doğaüstü yardımlar olmadığında ve zorluklar karşısında gücü kalmadığında dualara başvurmuştur. Allah'ın isimlerini okuyarak Gûr denilen şeytana karşı zafer kazanmıştır. Vâmık'ın benliğinin arınması, geçtiği mücadeleler ile tamamlanmıştır.

Erginlenme sürecinde; Erdeşir, Tûr, Frenk Anton, Gûr, Helhelân, Zengîler, “tiran” konumundadırlar. Mîzbân, Divan edebiyatındaki aşk üçgeninin rakibi- dir ancak bu durum çok uzun sürmez. Mîzbân, hikâyede Hümâ'ya sevgi duyar ve üzerine aldığı görev son bulur. Helhelân karakterinin rakip ve tiran özelliği devam eder. Behmen, Dilpezîr, Pîr, Dâye, Mîzbân, Hümâ, Lâhicân ve Ferî kahramanlara yardımcı oldukları için “eşik muhafızı”dırlar. Kahramanın yolculuğu, girdiği bütün savaşları kazanması ve sevdiğine kavuşması ile son bulmuştur. Yapılan çalışmada, *Vâmık u Azrâ* mesnevisinin arketipsel imgelerle uyumlu olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ayan, G. (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azra*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Campbell, J. (2017). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (çev. Sabri Gürses). İthaki Yayınları.
- Campbell, J. & Moyers, B. (2022). *Mitolojinin Gücü*. (çev. Z. Yaman) Mediacat Kitapları.
- Erzen, M. H. & Karaduman, R. (2023). *Bir Kendini Bulma ve Varoluşunu Gerçekleştirme Yolculuğu: Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32(3), 281-295. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1398989>
- Frankl, V. E. (2023). *İnsanın anlam arayışı*. (çev. Ö. Yılmaz). (152. Baskı). Okuyan Us yayınları.
- Karasevda, N. (2008). *Vâmık ile Azra- arayışın yüreğindeki vuslat*. Erguvan Yayınları.
- Kaya, M. (2019). *Manas'ın yolculuğu (Joseph Campbell'in yöntemine göre manas destanının incelenmesi)*. Bengü Yayınları.
- Levend, A. S. (2021). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler mazmunlar ve mefhumlar*. Der- gah Yayınları.
- Mengi, M. (2008). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Özbek Arslan, N. (2017), “*Gelibolulu Âlî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisini Jung'in Arketipsel Sembolizm Kuramı Açısından Okuma Denemesi*”, Anasay Dergisi 2017, Sayı 2, 227 – 246
- Polat Aktaş, N. (2021). *Cemşîd'in yolculuğu: “Cemşîd ü Hurşîd” mesnevisinin Joseph Campbell'in monomit kuramına göre incelenmesi*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 5(4), 1901-1921. <https://doi.org/10.34083/akaded.1016676>
- Sezer, M. A. (2010). *Murathan Mungan ve halk bilimi*. Maya Akademi Yayın Dağıtım Eği- tim Danışmanlık.
- Zavotçu, G. (2012). *Divan şairlerinden gazeller -I-*. Umuttepe Yayınları.